

Josip Kolanović

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

IDENTITET ARHIVISTA: OD ZANIMANJA DO PROFESIJE

UDK 331:930.25

Pregledni članak

Pitanje identiteta arhivista postavlja se najčešće u svezi s obrazovanjem arhivista i ulogom arhivista u društvu. Autor analizira odnos arhivista i društva te gledanje arhivista na vlastitu profesiju. Identitet arhivista raščlanjuje kroz povijesni razvoj arhivske službe. Pri tome ističe tri faze razvoja: samostalni razvoj kancelarijskoga poslovanja, povezanost arhiva sa stvarateljima arhivskoga gradiva i stvaranje samostalne arhivske službe, pa time i profesije arhivista. U stvaranju identiteta arhivista u suvremenosti autor naglašava afirmaciju arhivistike kao zasebne znanosti, temeljito obrazovanje arhivista kao stručnjaka, prihvaćanje te profesije od strane društva. U izgradnji identiteta arhivista autor temeljno značenje pridaje obrazovanju arhivista kao zasebne profesije čiji je predmet pručavanja arhivistika. Ostala znanja (kao što su povijest institucija, pomoćne povijesne znanosti, informatika) autor smatra pomoćnim znanostima arhivistike.

Gotovo da posljednjih godina i nema skupa na kojem se raspravlja o problemima arhivske službe, a da se ne pokreće pitanje identiteta arhivista. To je bila jedna od osnovnih tema XII. međunarodnog arhivskog kongresa u Montréalu (1992) na kojemu je cijela druga sjednica bila posvećena Identitetu arhivista i profesionalizmu (*The archivist's Identity and professionalism*). Tom je prilikom norveška arhivistica Liv Mykland iznijela osnovne teze na kojima se danas ima graditi identitet i profesionalizam arhivista¹. Na istome kongresu i prva preporuka bila je posvećena upravo

¹ Uvodno izlaganje norveške arhivistice Liv Mykland imalo je naslov: *Protection and integrity: The Archivist's Identity and professionalism*. O identitetu arhivista i novim medijima izrijekom su govorili

profesionalnom identitetu i odgoju arhivista (*Education and professional Identity*) u kojoj je osobito naglašena potreba odgoja i obrazovanja arhivista kao temelja specifičnosti profesije arhivista². Identitet arhivista bila je jedna od tema koja se provlačila u nekoliko izlaganja i na XIII. međunarodnom arhivskome kongresu u Pekingu koji je imao cilj pružiti "bilancu i perspektive" arhivske službe na razmeđu XX. i XXI. stoljeća.¹ I opet se govori o identitetu arhivista u svezi s obrazovanjem arhivista. Zapravo, svako raspravljanje o obrazovanju arhivista, a ono je jedna od ključnih tema brojnih skupova arhivista, i rasprava o arhivistici kao znanosti, nezaobilazno se povezuje s pitanjem identiteta i profesije arhivista.

U posljednje vrijeme često se pitanje identiteta arhivista postavlja prvenstveno s obzirom na nove tehnologije (elektronički mediji) i nove oblike informacija (virtualni arhivi). U takvoj raspravi u nekom smislu sučeljavaju se dva gledišta, ono anglosaksonskih arhivista, koji u prikazivanju uloge arhivista ističu značenje informatike i novih elektroničkih medija ne samo kao izazova arhivskoj službi nego ih prikazuju kao temeljno određenje u obrazovanju arhivista i stvaranju njegove uloge u društvu. Nasuprot tome, evropski arhivisti ne dopuštaju da se prevede osnovna obilježja identiteta arhivista, a to je njegova funkcija *da zaštiti memoriju nekoga naroda i očuva arhivsko gradivo kao dio kulturne baštine*.

Problem identiteta arhivista, a time i pitanje profesije arhivista treba sagledati mnogo šire i sveobuhvatnije: u okviru funkcije koju ta služba ima u svakome razvijenom društvu, njezina položaja u društvu, obrazovanja arhivista i stvaranja određene samosvijesti nositelja te profesije. U tom pogledu suvremeni propulzivni razvoj informacijskih znanosti, a time i značenje informacije te njezina "obrada", dakako, u žarište su postavile i pitanje same arhivske službe. Premda se znade rado govoriti o "krizi identiteta", ja bih radije rekao da je u pitanju samo stvaranje identiteta arhivista i te službe, koja ima svoju tisućljetnu predaju, ali joj je novije vrijeme postavilo nove zahtjeve i novu ulogu.

Očito takva konstatacija vrijedi općenito. Ovdje bih taj problem naročito želio osvjetliti na našim prostorima, u Hrvatskoj: identitet arhivista nije nikada ni stvoren niti dostatno društveno priznat, uloga arhivista nije pravo vrednovana, a u procesu obrazovanja toj je službi dano periferno značenje.

i mađarski arhivisti Magdalene Cseve i Zolte Bodija: *The special Media Archivist: A Crisis of Identity*. Usp. *Archivum* XXXIX: Actes du 12ème Congrès international des Archives, 1994, 99–109.

² Ondje, 479–480.

Arhivist promatran izvana i u vlastitoj samosvijesti

U određenom smislu možemo ustvrditi da se pitanje identiteta arhivista (uostalom kao i svake druge profesije) mora promatrati s dva stajališta: kako se ta služba vrednuje izvana, kako na nju gleda društvo i koje joj značenje pridaje, i kako sami arhivisti doživljavaju svoju profesiju.

a) **Arhivist i društvo.** Polazimo li od same zakonske regulative, još prije više od trideset godina jasno je utvrđeno da je arhivska služba od posebnog društvenoga značenja. Međutim, praktičko gledanje na samu službu i njezin položaj je sasvim drugačiji.

To bih želio ilustrirati s nekoliko anegdotskih primjera koji nam možda bolje od bilo kakve stručne analize ocrtavaju kakvu ulogu još uvijek ima arhivist kod nas.

Pokojni ravnatelj tada Arhiva Hrvatske dr. Bernard Stulli, koji ima osobitu zaslugu za razvoj arhivske službe i razradu arhivskoga zakonodavstva u Hrvatskoj, znao se često vraćati na jednu zgodu iz svoga života koja je slikovito ocrtavala položaj arhivista u očima onih "izvana". Kako je na mjesto direktora Arhiva došao s dosta visokih i važnih funkcija ministra ribarstva, a zatim ravnatelja Jadranskoga instituta HAZU, neki prijatelji nisu mogli ni shvatiti što to on zapravo sada radi kao ravnatelj Arhiva. Kad je jednome rekao da je ravnatelj Arhiva Hrvatske, dobio je odgovor: "Pa, negdje se mora zaraditi kruh".

Nažalost, ništa bolje ni povjesničari ne vrednuju ulogu arhivista. S jedne strane, povjesničari ulogu arhivista gledaju isključivo u funkciji povijesne znanosti, a dijelom arhiviste smatraju i povjesničarima – a to su oni u prošlosti najvećim dijelom i bili. S toga gledišta smatraju da povjesničari iskorištavaju arhiviste, kako se to jednom javno izrazila pokojna prof. dr. Nada Klaić. Ili pak, što je češći slučaj, ulogu arhivista smatraju nečim drugorazrednim, pa je postala gotovo praksa da se preporučuje boljim studentima da rade u institutima, a arhiviste promatraju nečim "nižim".

Informacijska znanost kod Hrvata uporno niječe samostojnost arhivistike kao znanosti, polazeći od pretpostavke da je "arhivistika dio informacijske znanosti". Takvo stajalište dovelo je do zaključka kako se arhivistika i ne može predavati kao "zasebna" znanost.

Stajališta i povjesničara i informatičara u posljednjih petnaestak godina bitno su utjecala na položaj studija arhivistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kako se uporno nijekala samostojnost arhivistike kao zasebne znanstvene discipline ili se izjednačavala s pomoćnim povijesnim znanostima, taj studij nije dao gotovo nikakvih rezultata. Dapače, i nesvjesno je uvedena praksa da taj studij vode ili povjesničari ili informatičari (a ne arhivisti), što je zakočilo afirmaciju i arhivističke struke i profesije.

Konačno, valja istaknuti da ništa bolji nije ni odnos prema arhivskoj struci i službi stvaratelja arhivskoga gradiva, od središnjih državnih ustanova, pa do stvaratelja na najnižim upravnim i drugim strukturama. Tek povremeno, u određenim situacijama ističe se značenje arhivskoga gradiva kao dijela nacionalnoga identiteta, ali vrlo malo je učinjeno da se struka afirmira i da se dade odgovarajući status i zaposlenicima u pismohranama.

b) **Arhivist i vlastita profesija.** Položaj arhivistike kao znanosti i neizdiferenciranost identiteta arhivista bitno su utjecali na vlastitu, rekao bih profesionalnu i psihološku samosvijest arhivista.

Kako je najčešće pojam arhivista povezan s povjesničarem, što su oni velikim dijelom i bili u Hrvatskoj, sami arhivisti se smatraju vrednijima ako se bave poviješću. Takvo stajalište utjecalo je svojevremeno na to, da se arhivistima dade određeno slobodno vrijeme kako bi se mogli baviti povijesnim istraživanjima. Istodobno, čim se pružila prilika da idu raditi u druge ustanove, ili se baviti bilo kakvim drugim istraživanjima, oni su najčešće napuštali mjesto arhivista.

Sve što je izneseno potvrđuje našu već iznesenu tvrdnju, da zapravo nije u pitanju "kriza identiteta" nego da uopće nije stvoren identitet arhiviste.

Možemo zaključiti da je veliki napor učinjen na području arhivskoga zakonodavstva i definiranja značenja arhivske službe i uloge arhivista u stvaranju "pisane memorije", ali to nije imalo većeg utjecaja na to, da je i društveno potvrđen i od samih arhivista osmišljen identitet vlastite profesije.

U rasvjetljavanju ove problematike dobro je sagledati razvoj arhivske službe i uloge arhivista u prošlosti.

Od zanimanja u prošlosti ka profesiji suvremenoga arhivista

Najranije razdoblje arhivske službe (ako o njoj možemo govoriti u suvremenom značenju toga pojma) u Hrvatskoj seže do godine 1848. (u Francuskoj do vremena francuske revolucije). Do tada arhivist se poistovjećuje sa službenikom u upravi koji se brine za dokumentaciju koja je prvenstveno u funkciji stvaratelja i koja ima **operativno značenje ili značenje obrane prava pojedinaca i društva**. Hrvatski izvori o službi zaštite pisane dokumentacije potječu već od 14. stoljeća (Splitski statut), a briga za zaštitu najvrednije dokumentacije bila je povjerena kaptolima ili najvišim državnim službenicima (ključeve Škrinje povlastica Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije čuvali su npr. protonotar, ban i podban). U vrijeme Marije Terezije, administrativnim reformama određuje se služba "archivarius Regni" ili "archivarius Archivi Regni". Dane su i smjernice kako on treba sređivati i čuvati arhivsko gradivo, ali samo određene ustanove.

Otvaranjem arhiva javnosti, a posebno zbog potreba povijesne znanosti, počinje novo razdoblje u svijetu u stvaranju profila arhivista. To je razdoblje povezano sa stvaranjem prvih škola u svijetu (Francuska, Vatikan) kojima je zadatak odgovoriti toj novoj zadaći koju poprima arhivsko gradivo: *kao izvor povijesnoga istraživanja*. To je faza tijesne povezanosti arhiva i povjesničara. U Hrvatskoj je u tome značajna uloga Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, koji je 1848. bio postavljen na čelo Zemaljskoga arhiva Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije te je kao povjesničar udario temelje prikupljanju arhivskoga gradiva kao povijesnoga izvora i započeo s objavljivanjem najznačajnijih povijesnih i državno-pravnih dokumenata. Dakako, i dalje se razvija potreba čuvanja pisanoga gradiva u operativne svrhe, za zaštitu prava pojedinca i države, ali ovaj novi iskorak u vrednovanju pisanoga gradiva stvara i novi pogled na arhivsku djelatnost. U toj prvoj fazi (koja u Hrvatskoj traje gotovo do 1945) **arhivisti** ne samo da su u funkciji povijesnoga istraživanja, oni su i sami gotovo redovito i **povjesničari**. Premda je to bio novi korak u afirmaciji arhiva i arhivske službe, time je na našem području u nekom smislu spriječen samostalan razvoj arhivske službe i arhivistike kao znanosti. Na to je 1939. upozorio Josip Nagy, ravnatelj Državnoga arhiva u Zagrebu, koji je izradio i prvi nacrt tzv. banovinskoga zakona o arhivima, u kojemu je zacrtao razvoj arhivske službe stavljajući naglasak na obrazovanje. Očito je na to imao utjecaj i njegov boravak u Parizu i pohađanje L'École des chartes.

Premda je **povezanost registrature/pismohrane i arhiva** jasno naznačena već krajem 19. st. (nju je kao programsku osnovu odredio već i Bojničić osnivanjem Viestnika Zemaljskoga arhiva), ona praktički tek nakon 1945. godine počinje dobivati na značenju, kada se kod nas organizira vanjska služba. Premještanje naglasaka na povezanost arhiv-pismohrana, lik arhivista/povjesničara dobiva novo značenje. Isključiva povezanost i usmjerenost na povjesničara nadopunjuje se novom dimenzijom, a to je briga za arhivsko gradivo u nastajanju. Povezano s time, arhivska služba svoju djelatnost usmjeruje na pitanja valorizacije, kontinuiranog preuzimanja, dakako, nastavljajući rad na tradicionalnim zahtjevima arhiva, kao što su sređivanje arhivskoga gradiva, njegova obrada i stvaranje obavijesnih pomagala. U širem kontekstu, arhivska služba postavlja zahtjeve i materijalne zaštite (restauracija i sigurnosno mikrofilmiranje).

Konačno, razvoj arhivske službe stvara lik arhivista čiji je temeljni predmet rada arhivsko gradivo, kao sačuvana **kolektivna memorija naroda**. Služba arhivista dobiva novu ulogu, jer on zapravo aktivno sudjeluje u procesu stvaranja, zaštite, obrade i porabe toga općega pamćenja. Dakako, arhivsko gradivo i dalje zadržava svoju osnovnu dimenziju "dokaznoga gradiva" za zaštitu prava pojedinca i prava naroda, njegova identiteta, pa time, uz informacijsko značenje, ono uvijek ima i značenje kulturnoga dobra ili spomenika kulture.

Suvremeni identitet arhivista

Identitet arhivista valja tražiti u obavljanju njegove specifične uloge. A ona je prvenstveno da se brine za očuvanje, zaštitu i obradu pisane kolektivne memorije te omogućavanje njene uporabe. Zadaća arhivista se proteže i na vrednovanje arhivskoga gradiva, na materijalnu i intelektualnu kontrolu nad tim gradivom. Arhivist, konačno, "memoriju svoga naroda" mora sačuvati u njezinom povijesnom kontekstu i na svim vrstama medija što ih stvara suvremena tehnologija.

Svi ti zadaci zahtijevaju razvoj arhivistike kao zasebne znanosti, koja je u nekom smislu osmišljenje cjelokupne službe i temelj identiteta arhivista. U obavljanju tih funkcija arhivistu su potrebna i druga pomoćna znanja (povijest, pomoćne povijesne znanosti, informatika), ali arhivist nije i ne treba biti ni povjesničar ni informatičar, njegov identitet se ostvaruje tako da bude arhivist, to jest, da se u svome radu rukovodi prvenstveno načelima, metodologijom i primjenom arhivističke znanosti.

U tome treba tražiti pomirenje dviju tendencija i dvaju pogleda na arhivistu, onu prošlih vremena, kada je on imao obilježje povjesničara i suvremene tendencije koje bi htjele da arhivist bude informatičar. Narav materijalnoga objekta arhivistike kao znanosti (a to je nosač informacije) i narav formalnoga objekta te znanosti (zaštita, obrada i upotreba) određuju identitet arhivista. Njemu su potrebna znanja i povjesničara i informatičara, ali samo kao instrumentarij i pomagala. Isto tako su mu potrebna i druga znanja (poznavanje jezika, povijesti institucija, kao osnove za utvrđivanje konteksta nastanka obavijesti). Pojednostavljeno rečeno, kao što arhivist ne može sačuvati i obraditi stare dokumente bez poznavanja paleografije i povijesnoga konteksta nastanka dokumenta, on ne može sačuvati ni obraditi suvremene dokumente bez poznavanja osnova suvremene elektroničke "paleografije". Sve ostalo poznavanje informatike arhivistu je potrebno kao i svakom drugom stručnjaku (prijenos informacija, način obrade informacija).

U stvaranju identiteta arhivista potrebno je:

- a) potpuna afirmacija arhivistike kao zasebne znanosti koja će biti temelj arhivskoga rada i službe arhivista,
 - b) obrazovanje arhivista kao stručnjaka s poznavanjem svih potrebnih znanja u struci,
 - c) priznanje i prihvaćanje te profesije sa strane društva,
 - d) vlastito, rekao bih svjesno prihvaćanje specifičnosti i samostalnosti struke.
- A time se dolazi do određenja profesionalizma u arhivskoj službi.

Profesija arhivista

Jasnim razlučivanjem identiteta arhivista postavlja se i pitanje profesionalizma u arhivskoj struci.

Zanimanje arhivist je u prošlosti bilo nedefinirano i uvijek u nekoj podređenosti: službenik u funkciji stvaratelja gradiva, kulturni radnik u funkciji povjesničara i danas se često naglašava – u funkciji informatičara. Tražiti identitet znači osmisliti i stvarati arhivsku profesiju kao samostalnu, a time afirmirati i arhivistiku kao samostalnu znanost. Kao takva, struka se onda stavlja "u službu" i stvarateljima i korisnicima pisanoga gradiva, bez obzira na kojem je nosaču ono sačuvano.

Svaka profesija, pa i ona arhivista, prema sociološkoj definiciji profesije mora ispunjavati sljedeće karakteristike³:

- a) profesija pokriva određeno područje djelovanja koje je *važno za društvo*;
- b) profesija ima *skup znanstvenih spoznaja i zasebno obrazovanje* kojima se prenose te spoznaje onima koji žele prihvatiti takvu profesiju;
- c) pripadnici svake profesije se *udružuju*; i konačno,
- d) svaka profesija ima *zajedničku profesionalnu kulturu* (propise, vrijednosti, terminologiju, etos i etiku).

Želimo li s toga gledišta razmotriti profesiju arhivista, moguće je utvrditi da se u načelu afirmiraju sve četiri karakteristike. Međunarodno arhivsko vijeće uspelo je povezati napore arhivista cijeloga svijeta u stvaranju osnova za oblikovanje arhivističke profesije. Ipak, u konkretnim prilikama, čini nam se da je pri afirmaciji profesije arhivista najspornije pitanje položaja **arhivistike kao znanosti i sustavnog obrazovanja arhivista**. A to posebno možemo ustvrditi za **profesiju arhivista u Hrvatskoj**.

Arhivsko zakonodavstvo počam od 1962. godine jasno određuje arhivsku službu, a time i položaj arhivista: arhivska služba je od osobitoga društvenoga značenja i arhivsko gradivo je pod osobitom zaštitom države. U tom pogledu definirani su i temeljni zadaci arhivske službe u društvu: zaštititi cjelovitost i vjerodostojnost arhivskoga gradiva, učiniti dostupnim arhivsku baštinu suvremenim i budućim pokoljenjima putem sustava vrednovanja gradiva i stručnoga odabiranja. I konačno, omogućiti suvremenim metodama porabu toga gradiva u zaštiti osobnih prava pojedinaca i udovoljavanju zakonskim, znanstvenim i kulturnim potrebama društva. Jednom riječju, zakonski i deklarativno postavljeni su temelji stvaranja profesije arhivista.

³ Usp. Liv Mykland, nav. mj., 104–107 i ondje navedena literatura.

Najspornije je, po našem mišljenju, pitanje stvaranja čvrstoga sustava obrazovanja i unapređenja arhivističke znanosti na našem tlu. Nesustavno i nedefinirano obrazovanje arhivista smatramo najvećim nedostatkom u izvršavanju jasno utvrđene uloge arhivista u suvremenom društvu.

Uspostaviti čvrsti sustav obrazovanja i stvoriti osnovne preduvjete promicanja arhivistike kao znanosti, neophodne su pretpostavke da ponajprije sami arhivisti postanu svjesni vlastitoga identiteta i da onda mogu i putem svojih udruženja i stvaranjem zajedničke profesionalne kulture utjecati na ulogu i položaj te profesije u suvremenoj Hrvatskoj.

Zbog toga smo i Stručno savjetovanje Hrvatskog arhivističkog društva, održano u Dubrovniku 1996. posvetili upravo tome problemu. Suvremeni arhivist mora imati solidno znanje povijesti – ili bolje povijesnih i suvremenih institucija kao osnovnoga konteksta u kojemu nastaje i u kojemu se može shvatiti arhivsko gradivo. On mora steći i temeljito poznavanje informacijskih znanosti i pomoćnih povijesnih znanosti, kao instrumentarija za obradu arhivskoga gradiva. Ipak, arhivist ne smije težiti tome, da bude niti povjesničar, a niti informatičar. On mora postati i biti arhivist.

Summary

AN ARCHIVIST'S IDENTITY: FROM AN OCCUPATION TO A PROFESSION

The question of an archivist's identity is chiefly connected with his education and his role in the society. The author analyses the relationship between an archivist and the society and an archivist's attitude towards his profession. He analyses an archivist's identity through historical development of the archival service. He points out three phases of the development: autonomous development of registries, connection of archives with the creators of records and creation of an autonomous archival service and, consequently, the profession of the archivist. The author stresses the affirmation of archival science as an individual science, a thorough education of an archivist as an expert and the acceptance of the profession by the society as main points in creating an archivist's identity in the present. In the development of an archivist's identity, he attributes a fundamental significance to the education of an archivist as a separate profession, whose object of study is the archival science. He regards other knowledge (e.g. history of institutions, auxiliary sciences of history, the information science) as auxiliary sciences of the archival science.

Translated by Tomislav Čepulić